

Zuxra Arzibayeva

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"San'atshunoslik va madaniyatshunoslik" kafedrasi katta o'qituvchisi
E-mail: arzibayevazuhra494@gmail.com

UYG'ONISH DAVRI KOMPOZITORLARI VA YEVROPA PROFESSIONAL MUSIQASINING SHAKLLANISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Uyg'onish davri kompozitorlarining Yevropa musiqa madaniyatining shakllanish jarayonidagi ahamiyati ochib berilgan. Ma'naviy va dunyoviy musiqa janrlari evolyutsiyasi tahlil qilingan. Maqolada flanko-flamand maktabi, xususan, Giyom Dyufai va Josken Depre, shuningdek, Jovanni Perluiji da Palestrina boshchiligidagi Rim maktabi vakillari faoliyati tahliliga alohida e'tibor qaratilgan. Aynan ularning ijodi klassik cherkov polifoniyasining namunasiga aylandi.

Kalit so'zlar: Uyg'onish davri, kompozitorlar, flanko-flamand maktabi, Rim maktabi, professional musiqa, Yevropa musiqa madaniyati.

RENAISSANCE COMPOSERS AND THE FORMATION OF EUROPEAN PROFESSIONAL MUSIC.

Abstract. This article reveals the significance of Renaissance composers in the formation of European musical culture. It analyses the evolution of sacred and secular music genres. The article pays particular attention to the analysis of the activities of the Franco-Flemish school, in particular the following representatives: Guillaume Dufay and Josquin Desprez, as well as representatives of the Roman school led by Giovanni Pierluigi da Palestrina. Their works became a model for the development of classical church polyphony.

Keywords: Renaissance, composers, Franco-Flemish school, Roman school, professional music, European musical culture.

Uyg'onish davri kompozitorlari Yevropa professional musiqasining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynadilar. Ular o'rta asr polifoniyasini

mukammallashtirib, ovozlar o'rtasidagi uyg'unlik va muvozanatni yangi bosqichga olib chiqdilar. Musiqa endilikda nafaqat diniy marosim vositasi, balki inson hissiyotlarini ifodalovchi san'at turi sifatida qarala boshlandi.

Niderlandiya (franko-flamand) maktabi Renessans polifoniyasining yetakchi markazi edi. Jozken Depre bu maktabning eng yirik namoyandasi bo'lib, imitasion polifoniyani mukammal darajaga olib chiqdi. Uning motet va messalarida har bir ovoz mustaqil melodik ahamiyatga ega bo'lib, umumiy musiqiy tuzilma ichida mantiqiy rivojlanadi. Jovanni Pyerluidji da Palestrina katolik cherkovi musiqasining eng muhim bastakorlaridan biri edi. Uning uslubi silliq melodik harakat, muvozanatli faktura va dissonanslarning ehtiyotkor qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Palestrina uslubi ko'pincha "sof cherkov polifoniyasi" namunasi sifatida ko'riladi [1]. Venetsiyada Andrea va Jovanni Gabrieli ko'p xorli (polixoral) uslubni rivojlantirdilar. Ular turli joylashuvdagi xor va cholg'ularni bir-biriga qarama-qarshi qo'yib, keng hajmli tantanavor tovush makonini yaratdilar. Bu uslub keyinchalik barokko orkestr tafakkuriga asos bo'ldi. Uyg'onish davrida dunyoviy musiqa ham yuksaldi. Italiyada Luka Marensio va Klaudio Monteverdi madrigal janrini yuqori badiiy darajaga olib chiqdilar. Madrigallarda matn ifodaviyligi, hissiy kontrastlar(qarama-qarshi) va musiqiy tasvir vositalari keng qo'llanildi.

Renessans kompozitorlari musiqasiga silliq melodik chiziqlar, imitatsiya, muvozanatli polifonik to'qima va yumshoq garmoniya xos. Har bir ovoz umumiy uyg'unlikka xizmat qiladi. Dissonanslar tayyorlanib va yechilib boradi, keskin sakrashlar kam qo'llanadi.

Bu davr kompozitor matn mazmunini aniq ifodalashga intildilar. So'zlarning hissiy ma'nosi melodik harakat, ritm va faktura orqali ochib berildi. Bu "matnga mos yozish" tamoyili keyingi davr vokal musiqasining asosiga aylandi. Uyg'onish davri bastakorlari yaratgan uslub barokko davriga o'tish uchun zamin yaratdi. Polifonik tafakkur mukammallashdi, janrlar boyidi va musiqaning ifodaviy imkoniyatlari kengaydi. Ularning merosi Yevropa klassik musiqa an'anasining muhim poydevori bo'lib qolmoqda [2].

Uyg'onish davri kompozitorlari kontrapunkt san'atini yanada chuqurlashtirdilar. Imitasiya oddiy takrorlashdan murakkab ko'p bosqichli rivojlanishga aylandi: mavzular turli ovozlarda navbatma-navbat paydo bo'lib, keng musiqiy tuzilmani shakllantirdi. Kanon va qat'iy kontrapunkt usullari ham faol qo'llanildi. Natijada musiqa nafaqat eshitish uchun yoqimli, balki ichki tuzilishi jihatidan ham mukammal bo'lib bordi.

Renessans musiqasida garmoniya hali akkordlar tizimi sifatida to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, vertikal uyg'unlikka bo'lgan e'tibor sezilarli darajada oshdi. Ovozlarining bir vaqtda jaranglashi natijasida konsonans uyg'unlik asosiy mezonga aylandi. Kvarta, kvinta va oktava barqaror intervallar sifatida qo'llanildi, dissonanslar esa o'tkinchi va nazorat ostidagi elementga aylandi. Bu jarayon keyinchalik barokko garmoniya tizimining shakllanishiga olib keldi.

Uyg'onish davri musiqasining asosiy qismi vokal janrlarga tegishli edi. Xor jamoalari cherkovlarda professional darajada faoliyat yuritgan, saroylarda esa dunyoviy vokal ansambllar shakllangan [3]. Ovozlar tabiiy tembrda, vibratosiz va silliq legato bilan ijro etilgan. Bu ijrochilik uslubi polifonik chiziqlarning aniq eshutilishiga xizmat qilgan.

Dastlab cholg'ular vokal asarlarni jo'r bo'lib ijro etgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan mustaqil cholg'u janrlari shakllana boshladi. Lute, viola da gamba, organ va klavesin uchun yozilgan asarlar paydo bo'ldi. Raqs suitalari va variatsion shakllar rivojlandi. Bu jarayon keyingi barokko cholg'u musiqasining bevosita poydevorini yaratdi.

XVI asr oxiriga kelib Renessans polifoniyasi asta-sekin yangi ifodaviy vositalarga yo'l ochdi. Matnni yanada ravshan yetkazish istagi monodiya va basso continuo uslubining tug'ilishiga olib keldi. Uyg'onish davri kompozitorlarining uslubiy izlanishlari barokko davrining dramatik va garmonik boy musiqiy tiliga o'tish jarayonini tayyorlab berdi. Bu davr musiqasi tarixda uyg'unlik, muvozanat va polifonik mukammallik timsoli sifatida saqlanib qolgan [4].

Uyg'onish davri musiqiy madaniyatining yuksalishida G'arbiy Yevropa kompazetorlar alohida va muhim o'rin tutadi. Aynan ushbu kompozitorlari ijodi orqali o'rta asr musiqiy tafakkuridan yangi davr san'atiga o'tish jarayoni yakunlandi. Ularning asarlari musiqa nazarini asoslarini mustahkamlab, polifonik tafakkurni mukammallik darajasiga olib chiqdi. G'arbiy Yevropa kompazetorlar diniy va dunyoviy janrlarda barobar ijod qilib, musiqa nazarini badiiy imkoniyatlarini kengaytirdilar.

Giyom Dufay (Guillaume Dufay) uyg'onish davrining ilk bosqichiga mansub yetuk kompazetor sifatida taniladi. U franko-flamand maktabining asoschilaridan biri bo'lib, o'rta asr musiqiy an'analari bilan uyg'onish davri uslubi o'rtasida ko'prik vazifasini bajardi. Dufay asarlarida hali eski izoritmik usullar uchrasa-da, melodik soddalik va garmonik ravonlik aniq seziladi. Bu jihatlar yangi musiqiy tafakkurning shakllanayotganini ko'rsatadi.

Dufayning messalari va motetlari uyg'onish davri diniy musiqasining rivojiga katta hissa qo'shdi. U ovozlarning o'rtasidagi muvozanatga alohida e'tibor qaratib, musiqa nazarini yumshoq va uyg'un jaranglashiga erishdi. Uning kantilenali uslubi keyingi kompazitor uchun muhim namuna bo'lib xizmat qildi. Dufay musiqasida matn va ohang o'rtasidagi mutanosiblik yaqqol namoyon bo'ladi.

Josken des Prez (Josquin des Prez) uyg'onish davri musiqasining eng buyuk namoyandalardan biri hisoblanadi. U polifonik san'atni yangi bosqichga olib chiqqan kompazitor sifatida tarixda muhrlanib qolgan. Josken ijodida kontrapunkt san'ati mukammal darajada namoyon bo'lib, har bir ovoz mustaqil va mantiqan asoslangan holda rivojlanadi. Umumiy musiqiy yaxlitlik saqlab qolinadi.

Josken des Prezning asosiy yutuqi matnga yo'naltirilgan musiqiy tafakkurni rivojlantirganidadir. U matn mazmunini chuqur tahlil qilib, musiqiy vositalar orqali uni ifodalashga intildi. Bu uslub motet va messalarda ayniqsa kuchli seziladi. Josken musiqasi tinglovchiga ruhiy va hissiy jihatdan kuchli ta'sir ko'rsatishi bilan ajralib turadi. Giovanni Palestrina uyg'onish davri cherkov musiqasining eng yuksak namunalarini yaratgan kompazitor sifatida e'tirof etiladi. U Rim

maktabining yetakchi namoyandasi bo'lib, katolik cherkovi talablariga to'liq mos keladigan musiqiy uslubni shakllantirdi. Palestrina ijodi musiqiy poklik, muvozanat va ravonlik bilan ajralib turadi.

Palestrina polifoniyasi o'zining aniqligi va tiniqligi bilan mashhur. U dissonanslardan juda ehtiyotkorlik bilan foydalangan, ovozlar harakati esa silliq va tabiiy bo'lgan. Matn tushunariligi saqlanib, musiqaning ruhiy ta'siri kuchaygan. Ushbu uslub keyinchalik "klassik cherkov polifoniyasi" namunasi sifatida e'tirof etildi.

Palestrinaning messalari, xususan, "Papa Marcellus messasi" cherkov musiqasida burilish nuqtasi bo'ldi. Ushbu asar cherkov rahbarlariga polifonik musiqa diniy matnni buzmasdan, aksincha, uni yanada ta'sirchan qilishi mumkinligini isbotladi. Palestrina ijodi cherkov musiqasining kelgusi rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Giyom Dufay, Josken des Prez va Giovanni Palestrina ijodi uyg'onish davri musiqasining badiiy va nazariy asoslarini shakllantirdi. Ular polifoniya, kontrapunkt, garmoniya va musiqiy shakllarning rivojiga beqiyos hissa qo'shdilar. Yuqoridagi kompozitorlarning merosi keyingi barokko va klassik davr musiqasining shakllanishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qildi.

Uyg'onish davrida Yevropada professional kompozitor san'ati yuqori bosqichga ko'tarilib, turli hududlarda mustaqil kompozitorlik maktablari shakllandi. Ushbu maktablar umumiy uyg'onish davri estetik tamoyillariga tayanib rivojlangan bo'lsa-da, har biri o'ziga xos uslubiy va badiiy xususiyatlarga ega edi. Kompozitorlik maktablarining paydo bo'lishi musiqaning mintaqaviy rang-barangligini ta'minlab, Yevropa musiqiy madaniyatining boyishiga xizmat qildi.

Uyg'onish davrining eng ta'sirchan maktablaridan biri franko-flamand (Niderland) maktabi bo'ldi. Ushbu maktab vakillari Yevropaning turli mamlakatlarida faoliyat yuritib, polifonik san'atning yoyilishiga katta hissa qo'shdilar. Ular musiqada kontrapunktning murakkab shakllarini ishlab chiqib,

polifonik tafakkurni yuqori darajaga olib chiqdilar. Franko-flamand kompazitorlari ijodi Uyg'onish davri musiqasining asosiy tayanchini tashkil etdi.

Franko-flamand maktabi bastakorlari uchun ovozlarning o'rtasidagi mutanosiblik va mustaqillik muhim tamoyil bo'lgan. Har bir ovoz melodik jihatdan erkin rivojlanar, biroq umumiy musiqiy g'oyaga bo'ysunar edi. Bu uslub messalar, motetlar va dunyoviy vokal janrlarda yaqqol namoyon bo'ldi. Aynan ushbu maktab kontrapunkt san'atining klassik asoslarini yaratdi.

Italiya kompozitorlik maktablari uyg'onish davrida alohida ahamiyat kasb etdi. Rim va Venetsiya shaharlarida shakllangan maktablar diniy va dunyoviy musiqaning rivojiga turlicha yondashdi. Rim maktabi musiqada soddalik, tiniqlik va matn tushunarligini ustuvor qo'ydi. Venetsiya maktabi esa tantanavorlik, fazoviy effektlar va ovoz guruhlarining qarama-qarshi qo'llanilishi bilan ajralib turdi [5].

Venetsiya kompozitorlik maktabida ko'pxorli uslub (polixorallik) keng rivojlandi. San-Mark soborining me'moriy tuzilishi musiqaning fazoviy joylashuviga imkon yaratdi. turli xor guruhlarini qarama-qarshi joylashtirib, ovozlarning o'rtasida dialog yaratdilar. Yuqoridagi tajribalar keyinchalik barokko davri musiqasining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Fransiya kompozitorlik maktabi uyg'onish davrida asosan chanson janrining rivoji bilan mashhur bo'ldi. Fransuz bastakorlari musiqada nafislik, yengillik va lirik ifodaga e'tibor qaratdilar. Ularning asarlarida gomofonik yozuv ustun bo'lib, matnning ravshanligi muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu uslub fransuz musiqasining milliy qiyofasini shakllantirdi.

Ispaniya kompozitorlik maktabi diniy musiqaning chuqur ruhiyligi bilan ajralib turdi. Ispan kompazitorlari musiqada ichki sokinlik va kontemplativ kayfiyatni ifodalashga intildilar. Ularning messalari va motetlari ovozlarning yumshoq harakati va dissonanslardan ehtiyotkor foydalanish bilan xarakterlanadi. Bu maktab katolik an'analariga qat'iy amal qilgan holda rivojlandi. Angliya kompozitorlik maktabi esa uyg'onish davrida o'ziga xos yo'nalishda rivojlandi.

Ingliz kompazitorlar musiqada boy garmoni va shaffof polifoniyani uyg'unlashtirdilar. Ularning asarlarida keng intervallar va iliq ohanglar ustunlik qildi. Angliya musiqasi Yevropa musiqa madaniyatiga yangi garmonik ranglar olib kirdi.

Uyg'unish davri kompozitorlik maktablarining rivoji musiqaning nazariy va amaliy jihatdan yetuklashuviga xizmat qildi. Har bir maktab o'z uslubini shakllantirib, umumiy Yevropa musiqiy an'anasini boyitdi. Ushbu maktablar tajribasi keyingi barokko davri musiqasining vujudga kelishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A. *Musiqa tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 356 b.
2. Alimuhamedov R. *Jahon musiqa madaniyati tarixi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 400 b.
3. Ashurov M. *Musiqa san'ati tarixi va nazariyasi*. – Toshkent: Musiq, 2024. – 325 b.
4. Bo'ronov S. *Yevropa musiqa madaniyati tarixi*. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 280 b.
5. Davlatov B. *Musiqiy uslub va janrlar tarixi*. – Toshkent: Navro'z, 2023. – 249 b.
6. Ergashev J. *Jahon musiqa madaniyati*. – Toshkent: Ilm ziyo, 2024. – 266 b.
7. Ismoilov K. *G'arb musiqa san'ati tarixi*. – Toshkent: Fan, 2022. – 300 b.
8. Jo'rayev A. *Musiqada polifoniya asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 220 b.
9. Karimov N. *Musiqa nazariyasiga kirish*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 230 b.
10. Nazarov D. *Musiqa madaniyati asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2024. – 240 b.